

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ

О. А. Бачинська

**Історія українського козацтва
та його світових аналогів**

Методичні вказівки

до вибіркового (спеціального) курсу
для здобувачів першого освітнього рівня “бакалавр”,
спеціальності “032 – Історія та археологія”,
освітня програма “Історія України в світовому контексті”

Одеса
ОНУ
2019

УДК 94(477) «16/20»
Б 322

Рекомендовано до друку
вченою радою факультету історії та
філософії ОНУ І. І. Мечникова.
Протокол №7 від 16 квітня 2019 р.

Рецензенти:

І. С. Гребцова, д.і.н., професор кафедри нової та новітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;

В. А. Савченко, д.і.н., професор кафедри українознавства Одеського державного університету внутрішніх справ.

Бачинська О. А.

Б 322 Історія українського козацтва та його світових аналогів. Методичні вказівки до вибіркового (спеціального) курсу для здобувачів першого освітнього рівня “бакалавр”, спеціальності “032 – Історія та археологія”, освітня програма “Історія України в світовому контексті”. – Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. – 44 с.

УДК 94(477) «16/20»

Вступ

Важко знайти в історії України тему, якій присвячена така кількість видань, досліджень, монографій, ніж тема історії козацтва. Козацтво відіграло одну з провідних ролей в історичному процесі України протягом XV–XX ст., тому вивчення даної теми дозволяє ширше та ґрунтовніше дослідити курси історії України та всесвітньої історії.

Курс **ставить за мету** комплексно вивчити проблеми виникнення, становлення та розвитку українського козацтва.

В зв'язку з метою ставляться **наступні задачі**: опрацювати основну джерельну базу та проаналізувати історіографію теми, порівняти теорії виникнення українського козацтва, розкрити основні етапи розвитку козацтва, схарактеризувати діяльність видатних козацьких отаманів, визначити роль і значення українського козацтва в історії України: військовій, соціальній та політичній сферах.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **компетентностей** – спеціальних фахових: володіти знаннями стосовно формування етно-конфесійної та соціальної структури українського суспільства.

Очікувані результати навчання.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- основні теорії походження українського козацтва та його аналогів в інших країнах;
- важливі події пов'язані з історією козацтва;

- мати уявлення про видатних діячів, які вплинули на формування та трансформації козацьких структур.

вміти:

- визначати основні етапи розвитку українського козацтва та його окремих складових;
- порівнювати українське козацтва з відповідними воєнізованими формуваннями в Європі та світі;
- пов'язувати розвиток і діяльність козацтва з національними та світовими соціально-економічними процесами та політичними подіями.

Головною умовою результативності курсу є те, що випускник повинен продемонструвати здатність визначати основні етапи розвитку українського козацтва та його окремих складових, порівнювати українське козацтва з відповідними воєнізованими формуваннями в Європі та світі, пов'язувати розвиток і діяльність козацтва з національними та світовими соціально-економічними процесами та політичними подіями.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 120 годин/ 4 кредити ECTS (80 годин – лекції/40 годин – самостійна робота).

Зміст курсу

Курс передбачає лише лекційну форму і поділяється на три змістових модулі. *Звертаємо увагу студентів*, що кожен модуль завершується окремим видом роботи, яка є своєрідною формою контролю за засвоєнням матеріалу лекцій.

Історія українського козацтва одна з найцікавіших та найскладніших сторінок історії України. Своєрідний, відокремлений від інших верств спосіб життя, обмаль джерел щодо генези козацтва призводить до виникнення таємниць і легенд щодо його походження. *Вивчення даної теми має допомогти студентам* з'ясувати й зрозуміти найбільш складні процеси в історії козацтва від його виникнення до усвідомлення себе окремою верствою суспільства.

Питання виникнення та становлення українського козацтва неодноразово ставали предметом наукового вивчення. Історіографію з історії українського козацтва *запропоновано студентам* розглядати до кожного змістового модуля.

Козацтво – військово-політична структура, яка взяла під свій захист православне населення українських земель від нападів кримсько-татарських і турецьких орд, національно-феодального тиску Польської і Литовської держав.

З кінця XV ст. в українських землях і порубіжних з ними державах поширюється назва «козак». Запорозьке козацтво сформувалось з різних категорій населення українських земель, які “не вписувались” у феодальну структуру Польського королівства, Велкого князівства Литовського, а згодом Речі Посполитої: селян, міщан, дрібної шляхти та інших. Питання про початок козацтва

дуже складне. Оригінальність козацького побуту, уявна відокремленість козаків від загальної маси українців наштовхували на думку про те, що вони походять від якоїсь певної етнічної групи, внаслідок чого в історіографії з'явилися теорії походження козаків від тюркського племені чорних клобуків, татар, хозар, болоховців та ін.

Студенти мають розуміти, що теорії етнічного походження козаків, без сумніву, розширюють наші уявлення про передісторію козацтва, однак, керуючись лише ними, важко пояснити причину появи його у зв'язку із самим ходом історії українського народу. Не можна також зводити генезис козацтва лише до втеч селян від феодалного утиску, як і навпаки – недооцінювати цього загальноєвропейського процесу.

Центром запорозького козацтва став укріплений табір на одному з островів за порогами Дніпра – Запорозька Січ (місце її змінювалось). Брак джерельної бази про заснування першої Січі викликає у дослідників дискусії щодо її локалізації та датування.

Наприкінці XVI ст. частина козацької верхівки стала на військову службу до Речі Посполитої, і сформувала так зване «реєстрове військо» (козацтво). Дуже часто ці дві частини козацтва мали різні інтереси, внаслідок могли воювати між собою. Слід також відзначити, що ці дві категорії козацтва були не єдині в Україні. Одночасно з ними існує городове козацтво, а також значна частина так званих “показаних селян”, які в разі необхідності досить швидко мобілізувались.

Запорозькі козаки обирали командуючого – гетьмана Запорозької Січі. Після 1648 р. Богдан Хмельницький, заклавши основи української державності, став називатися “Гетьманом України”, а на Запорозькій Січі почали обирати “кошового отамана”. Останній обирався

на загальній козацькій раді на Січі на один рік. Йому належала військово-адміністративна влада на Січі. Кошовому отаману допомагала в керівництві козацька старшина: писар, осавул, суддя, курінні отамани та ін. Одночасно могли діяти декілька козацьких отаманів і гетьманів: запорозький, реєстровий, наказний, отамани, що діяли за дорученням запорозьких гетьманів і повністю самостійно.

Наприкінці XVI – початку XVII ст. козацтво виходить на політичну арену, гучно заявляючи про себе низкою козацьких війн. Їх наслідком стало усвідомлення козацтвом себе як окремої верстви в українському суспільстві; ролі й значення, яку воно відігравало в долі українського народу; своєї сили, на яку мали зважувати тогочасні суб'єкти міжнародної політики. У зв'язку з цим, *нагадаємо*, про участь козацтва у так званій російській Смуті початку XVII ст., Тридцятилітній війні (1618-1648 рр.) в Європі, польсько-турецьких війнах 20-х років XVII ст. Козаки здійснили низку сухопутних і морських походів у Молдавське князівство, Кримське ханство, Османську імперію.

В цей самий період, з XV –XVII ст., у інших європейських землях формуються воєнізовані підрозділи схожі за завданнями та традиціями на українське козацтво: донці, гайдуки, граничари, клефти та інші. Досить часто можна бачити в популярній літературі порівняння козацтва з такими структурами (групами) як самураї, хрестоносці або, навіть, ковбої.

Звернемо увагу студентів на те, що на початку XVII ст. у козацькому середовищі відбувається боротьба між двома течіями: військовою старшиною реєстрового козацтва, яка під час військових дій йшла на замирення з польським урядом, і рядових реєстровців та запорожців, які намагалися продовжувати конфронтацію. Серед

прихильників першої, “поміркованої” щодо політики польського уряду, течії були Петро Сагайдачний, Оліфер Голуб, Михайло Дорошенко, серед другої, “радикальної” – Яків Бородавка, Марко Жмайло та інші.

Відзначимо, що боротьба різних військово-політичних таборів продовжувалась і під час Національно-визвольної революції українського народу середини XVII ст. Лише протягом короткого часу, завдяки Богдану Хмельницькому було досягнуто єдності практично усіх верств і прошарків тогочасного суспільства. Наслідком цієї єдності стали військово-політичні успіхи й створення у досить важких умовах Української держави.

Звертаємо увагу студентів, що в історичній літературі поширена назва періоду існування Козацької держави – «Перший український гетьманат». Протягом другої половини XVII – кінця XVIII ст. змінювались його кордони, територія та адміністративний устрій, формувалась і реформувалась система управління та суду, змінювались вектори зовнішньої політики його керманичів.

Політичні та соціально-економічні перетворення в українських землях останньої чверті XVIII ст. (ліквідація Гетьманщини, Запорозької Січі, уведення загальноросійського управління та устрою, проведення централізаторської політики російського уряду тощо) обумовили наявність у них значної козацької маси, яка втратила традиції попередніх засобів життя.

Через це російська адміністрація постійно очікувала на повстання колишніх запорожців і щоб зменшити цей ризик намагалася проводити зважену політику щодо них, тим більш, що в разі примусової і швидкої руйнації їх традиційних способів життя і господарювання вони могли вдатися до активних форм протесту або емігрувати до сусідніх держав – Польщі та Туреччини. Вихід запорожців

за кордон викликав неабияку стурбованість російського уряду, особливо з подальшим загостренням відносин з Османською імперією. Це відповідно визначило і ставлення російської влади до них, що відбилось і в назві – в російських документах такі козаки називались “невірними” турецькими або задунайськими запорожцями. Саме вони заснували в Османській імперії Задунайську Січ.

Зазначимо, що в цей самий час Російська імперія відтворює штучні козацькі формування, що допомагали у російсько-турецьких війнах й виконанні інших стратегічних завдань: Чорноморське, Усть-Дунайське Буджацьке, Азовське і Дунайське (Новоросійське) козацькі війська. Вивчення процесів їх формування дозволяє розкрити не лише сторінки долі запорозьких і задунайських козаків, а також розглянути їхню роль у колонізації й економічному освоєнні південноукраїнського степу. Ще одна гілка козацтва залишалась проживати на території Лівобережної України, колишній Гетьманщині – колишня козацька старшина, «малоросійські козаки», «чугуївські козаки» та інші.

В другій половині XIX ст. відбулась ліквідація останніх козацьких іррегулярних формувань на півдні України, спостерігалось поступове злиття козацтва з іншими верствами суспільства на території Наддніпрянської України, що сприяло відродженню зацікавленості своїм минулим, вивченню історії козацтва, збиранню сімейних документів, архівів тощо, і попри всі соціально-економічні трансформації козацтво зуміло зберегти в пам'яті власні традиції, які стали “в нагоді” вже в бурхливих подіях першої чверті XX ст.

Серед воєнізованих частин, що оформились в 1917 р. і пов'язували своє виникнення з козацьким історичним минулим, можна назвати так зване “Вільне козацтво”.

Вільно-козацький рух розпочався в Звенигородському повіті на Київщині. Одним з перших отаманів цього руху був Никодим Смоктей з с. Гусакове (тепер Звенигородського р-ну Черкаської обл.). Козацькі курені виконували, здебільшого, функції повітової поліції. На початок жовтня 1917 р. існувало 72 зареєстрованих осередків козацтва, в яких перебувало близько 15,5 тисяч козаків. Осередки Вільного козацтва, здебільшого, підтримували політичний курс Центральної Ради, про що свідчили тогочасні газети та заяви Установчих зборів козацтва. Організація козацтва мала значні проблеми з озброєнням, браком коштів, відсутністю нормативної бази, організаційного досвіду.

Звернемо увагу студентів на те, що майже одночасно на противагу Вільному козацтву, а також для боротьби з Центральною Радою, в грудні 1917 р. під егідою більшовиків розпочалось формування з'єднання радянських військ під назвою «Червоне козацтво». Це мало продемонструвати зв'язок більшовиків з українськими національними традиціями. Важливим є те, що вже у червні 1918 р. керівник Української держави – гетьман П. Скоропадський видав наказ про створення козацтва, як окремого напіввійськового стану за зразком кубанських, донських та інших козацьких формувань. Метою цього було створити з нащадків колишніх козаків Чернігівщини, Полтавщини й Київщини організовану й озброєну верству, на яку могла б спертися гетьманська влада. В той самий час після 1920-1921 рр. значна кількість керівників козацького руху та його прихильників змушені були виїхати за межі України.

У 40-50-х рр. ХХ ст. Українське Вільне козацтво продовжило свою діяльність в Німеччині та Австрії. Протягом цього періоду організація видавала неперіодичний бюлетень «Вільне козацтво» і займалась

культурницькими справами. Однак переселення української еміграції після Другої Світової війни з європейських країн, згасання мілітарних ідеологій протягом 1948-1960 рр. зумовили припинення активної діяльності вільнокозацьких центрів у Європі.

Вже у 1960 р. під проводом виконувача обов'язків військового отамана генерала І. Цапка утворилась перша станиця (осередок) Українського вільного козацтва у США. Вона дала початок розширенню осередків у США, Австралії, Канаді, Бразилії та Німеччині. У 1974 р. був затверджений Статут організації.

Образ українського козака, що боронив від чужинців рідний край, став еталоном найкращих чеснот, козацтво лишило народу героїчну військову славу, патріотизм, любов до волі й Батьківщини. І тому не дивно, що з початком 90-х рр. ХХ ст., коли розпочалась розбудова незалежної України, значна кількість національно свідомих громадян звернулась до традицій Українського козацтва з метою їх відродження.

Закономірним результатом процесу “покозачення” стало об'єднання регіональних козацьких структур у загальноукраїнську організацію – “Українське козацтво” 14 жовтня 1991 р. у Києві на Всеукраїнській установчій козацькій раді. Зареєстрована Мінюстом України 17.03.1992 р. як національно-патріотична Всеукраїнська організація козацтва України й української діаспори.

Отже, на завершення, пропонуємо пригадати слова політичного діяча початку ХХ ст. В.Липинського про те, що “їдучи на мотоциклі з газетою в кишені, старих дум запорозьких вже не створити...Людей на ...мотоциклети не треба садити з оселедцями на голові, у довгополих жупанах і старовинних козацьких шароварах. Але кожний час творить нові ідеї...Якщо тепер вже не можливо

створити козацькі думи, то той самий дух громадян-нації може створити тепер ідеї-думи інші”.

Можна зауважити, що напевно саме на цьому етапі Українське козацтво має виробити, базуючись і продовжуючи давні козацькі традиції життя, власні концептуальні засади існування і розвитку у сучасному суспільному житті України, об'єднати всі козацькі організації для роботи на благо її населення.

Програма курсу та обсяг навчального матеріалу

Тема 1. Зміст і завдання курсу. Наукова періодизація історії козацтва.

Огляд основних джерел. Огляд основних етапів розвитку історії козакознавчих студій. Навчальна структура вивчення курсу. Методологічні та методичні поради до вивчення курсу. Місце козацтва в історії України. Козакознавство у системі інших дисциплін: археологія, антропологія, історична географія, картографія, топоніміка, геральдика тощо.

Змістовий модуль 1

ВИТОКИ ТА ПОХОДЖЕННЯ КОЗАЦТВА В УКРАЇНІ ТА СУСІДНІХ З НЕЮ ТЕРИТОРІЯХ

Тема 2. Політичне становище, економічний та соціальний розвиток українських земель у XV – XVI ст., як складові виникнення українського козацтва.

Історіографія витоків та походження козацтва в Україні та сусідніх з нею територіях. Економічні та соціальні умови зародження козацтва. Причини виникнення. Витоки українського козацтва. Козацтво на

початку своєї історії. Етнічні теорії походження українського козацтва. Національний та соціальний склад.

Тема 3. Формування козацького стану в Україні.

Організація реєстрового козацтва. Групи і поділ українського козацтва: запорозькі, реєстрові, городові козаки, “покозачені” селяни. Передумови, причини виникнення Запорозької Січі в другій половині XVI ст. Адміністративний устрій та управління Запорозької Січі. Судова влада. Територіальний устрій Земель Війська Запорозького. Козацькі клейноди: походження, значення, розвиток.

Тема 4. Українське козацтво наприкінці XVI – першій половині XVII ст.

Козацькі війни: причини, боротьба, наслідки. Військо Запорозьке у політичному та інтелектуальному контекстах доби (кінець XVI – початок XVII ст.). Формування ідеології, свідомості, політичної культури запорозького козацтва.

Українське козацтво і Річ Посполита в міжнародних подіях наприкінці XVI – першій третині XVII ст.

Тема 5. Козацтво та його можливі «аналоги».

Теорії походження аналогів українського козацтва на Великому Степовому Кордоні. Взаємини донського та запорозького козацтва. Донське козацтво: його виникнення та поділ. «Аналоги козацтва» – гайдуки, граничари, клефти, самураї, хрестоносці, ковбої: міфи та реальність.

Змістовий модуль 2

УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО У РАНЬНОМОДЕРНИЙ ЧАС

Тема 1. Козацтво у подіях Національно-Визвольної революції українського народу другої половини XVII ст.

Історіографія та періодизація подій Національно-Визвольної революції українського народу другої половини XVII ст.

Еволюція поглядів: від власних інтересів козацької верстви до виразників українського народу. Запорозьке козацтво і сусідні держави. Кошовий отаман І. Сірко – виразник ідеології та поглядів запорозького козацтва II половини XVII ст. Військове мистецтво козацтва: характерні риси епохи і особливості.

Тема 2. Українське козацтво на початку XVIII ст.

Зміни орієнтирів. Стосунки І.Мазепи з запорожцями. Запорозжці під владою Кримського ханства: Олешківська Січ. Перехід в межі Російської імперії.

Нова Січ. Економічне та соціальне становище в Новій Січі. Спроби реформування Січі. Руйнування Січі. Доля козацької старшини, рядового козацтва.

Тема 3. Побут та звичаї українського козацтва.

Характеристика особи козака. Посвячення в запорожці. Одяг та озброєння. Освіта та церква у козаків. Взаємовідносини з різними соціальними групами населення в житті та побуті: шляхтою, міщанами, селянами. Козаки та жінки. Козацькі керівники та їхня роль в історії козацтва.

Образи козацтва в художній літературі (на прикладах історичних романів, поем, оповідань).

Змістовий модуль 3

ІСНУВАННЯ КОЗАЦТВА

НАПРИКІНЦІ XVIII - XX ст.

Тема 1. “Військо вірних козаків” та інші козацькі формування кінця XVIII ст. в Україні.

Причини створення. Устрій. Участь у військових діях. Переселення чорноморців на Кубань. Ліквідація Катеринославського, Бузького козацьких військ.

Тема 2. Задунайська Січ.

Перехід козаків на територію Туреччини. Заснування Дунавецької Січі. Устрій та управління на Січі. Стосунки з місцевим населенням і некрасівськими козаками. Соціальна стратифікація. Причини ліквідації Січі та доля козацтва.

Тема 3. Козацькі формування XIX ст.

Усть-Дунайське Буджацьке, Азовське, Дунайське (Новоросійське) козацькі війська. Причини створення та історія існування. Особливості управління. Доля козаків після ліквідації військ.

Тема 4. Відродження козацьких традицій у XX ст.

Урядові постанови про відродження і розвиток українського козацтва на початку XX ст. Статут козацтва. Устрій та управління.

Тема 5. Феномен козацтва у XVIII-XX ст. за межами України.

Козацтво за межами України у XVIII – XX ст. Козацька ідея та її використання в Росії та Польщі. Українське козацтво у США. Міжнародна організація «Українське козацтво».

Самостійна робота

Самостійна робота студентів є складовим елементом університетської освіти та закономірним продовженням аудиторної роботи викладача і студентів. Формою організації самостійної роботи студентів є опрацювання літератури, джерел та виконання подальшого самостійного завдання з вищезазначених тем лекцій: змістовий модуль 1 – опрацювання джерельної бази з «Рекомендованих джерел та літературі»; змістовий модуль 2 – опрацювання допоміжної літератури для змістового 2 з «Рекомендованих джерел та літературі»; змістовий модуль 3 – опрацювання завдань, запропонованих у додатках А, Б.

Методи навчання

Під час вивчення курсу використовуються різні методи навчання у вищій школі. Зокрема, пояснювально-ілюстративний метод та метод проблемного викладу використовується для викладення й засвоєння фактів, підходів, оцінок, висновків, що надаються у лекційній частині курсу. Евристичний метод допомагає в організації активного пошуку розв'язання запропонованих пізнавальних завдань. Дослідницький метод використовується під час самостійної підготовки студентів. Студенти самостійно вивчають літературу, джерела, готуючись до контрольної роботи та виконуючи індивідуальне навчально-дослідне завдання. Поряд з вивченням теоретичного і конкретного історико-географічного матеріалу студенти готують низку історичних карт. Це дає можливість закріпити знання, набуті під час лекцій і вивчення літератури.

Методи контролю

Поточне оцінювання студентів здійснюється через контроль знань з кожного змістового модуля. Зокрема, враховуються два види поточного контролю: перший – за роботою під час аудиторних занять (до змістових модулів 1-3); другий – за результатами самостійної роботи (модуль 1-3). Підсумковий результат оцінювання враховує поточне оцінювання за змістовими модулями та складання підсумкового письмового контролю у вигляді контрольних і тестових завдань. Виконання тестових завдань є обов'язковим для всіх студентів. Студенти, які в результаті поточного та підсумкового оцінювання не набрали мінімальної для зарахування кількості балів (60 балів), і студенти, які бажають підвищити свій рейтинг складають контрольні залікові питання.

Питання для залікового контролю

1. Джерела з історії українського козацтва.
2. Вивчення історії українського козацтва в історичній літературі.
3. Періодизації історії українського і запорозького козацтва.
4. Соціально-економічне і політичне становище українських земель в XV ст. і виникнення козацтва.
5. Перші згадки про українське козацтво. Походження назви.
6. Проблема виникнення козацтва в історіографії. Теорії етнічного походження.
7. Характеристика груп козацтва: запорозьке, реєстрове, городове, “покозачені селяни”.
8. Організація реєстрового козацтва.

9. Виникнення Запорозької Січі: хронологічний та територіальний аспекти.
10. Адміністративний устрій та управління Запорозької Січі. Територіальний устрій.
11. Військове устрій та мистецтво козаків.
12. Перші козацькі війни кінця XVI ст.
13. П.К.Сагайдачний: життя та діяльність.
14. Козацькі війни в 20-х роках XVII ст.
15. Козацькі повстання 30-х років XVII ст.
16. Козацтво на міжнародній арені в першій половині XVII ст.: російська “Смута”, Тридцятилітня війна.
17. Боротьба козацтва з Кримським ханством і Туреччиною наприкінці XVI – першій половині XVII ст.
18. Українське козацтво у Національно-Визвольній революції українського народу середини XVII ст.
19. Запорозьке козацтво в другій половині XVII ст. І. Сірко: життя та діяльність.
20. Запорозьке козацтво на початку XVIII ст.
21. Олешківська Січ. 1709-1734 рр.
22. Нова Січ. 1734-1775 рр.: соціально-економічний розвиток.
23. Нова Січ. 1734-1775 рр.: адміністративне управління, проекти реформування.
24. Ліквідація Нової Січі в 1775 р. Причини та наслідки.
25. Козацтво між двома імперіями: російська та турецька політика щодо українського козацтва в 1775-1814 рр.
26. Дунавецька Січ. 1814-1828 рр. Ліквідація Січі.
27. Козацькі формування в Російській імперії наприкінці XVIII ст.: Бузьке козацьке військо, Катеринославське козацьке військо.
28. “Військо Вірних козаків” – Чорноморське козацьке військо. 1788-1792 рр.
29. Азовське козацьке військо. 1828-1865 рр.

30. Усть-Дунайське Буджацьке козацьке військо. 1806-1807 рр.
31. Дунайське (Новоросійське) козацьке військо. 1828-1868 рр.
32. Участь і роль козацтва у російсько-турецьких війнах кінця XVIII – першій половині XIX ст.
33. Козацтво та його світові аналоги.
34. Відродження козацтва під час Національно-визвольних змагань. 1917-1921 рр.
35. Відродження та розвиток українського козацтва у 90-ті роки XX ст. Урядова політика.

Методичне забезпечення

1. Програми професійно-орієнтованих дисциплін зі спеціальності “історія” (для спеціальності “Історія України”): Історія українського козацтва. – Одеса, 2005. – С.89-93.
2. Бачинська О. Історія українського козацтва. XV–XX ст.: Частина 2: кінець XVIII–XX ст.: навчально-методичний посібник для студентів історичного факультету. – Одеса: Астропринт, 2007. – 104 с.
3. Перелік необхідних для опрацювання спеціальної (додакової) та художньої літератури (на вибір студента – див. список літератури для поточного змістового модуля 2).
4. Перелік письмових завдань (для поточного змістового модуля 3; див. додаток).

Список рекомендованих джерел та літератури

Джерела

1. Архів Коша Нової Запорозької Січі. – Київ, 1999-2019. – Т. 1-8.
2. Бойко А. В., Маленко А. М. Матеріали до історії Азовського козацького війська. – Запоріжжя, 1995. – 220 с.
3. Документи російських архівів з історії України. – Т.1: Документи до історії запорозького козацтва. 1613-1620 рр. – Львів, 1998. – 442 с.
4. Документи українського козацтва XVI – першої половини XVII ст.: універсали, листування, угоди, присяги/ Упор. В. Брехуненко. – Київ, 2016. – 608 с.
5. Козацтво на Півдні України. – Одеса, 2000. – 282 с.
6. Листи Івана Сірка. Матеріали до українського дипломатарію. – Київ, 1995.– 83 с.

7. Нормативно-правова база відродження козацтва. – Запоріжжя, 2003. – 232 с.
8. Універсали гетьмана Богдана Хмельницького. 1648-1657 рр. – Київ, 1998. – 383 с.
9. Універсали гетьмана І. Мазепи. – Київ, 2002. – 780 с.

Базова

1. Бачинський А. Д. Січ Задунайська. 1775-1828 рр.: Історико-документальний нарис. – Одеса, 1994. – 123 с.
2. Володарі гетьманської булави. Історичні портрети. – Київ, 1994. – 557 с.
3. Голобуцький В. Черноморське казачество. – Київ, 1956. – 414 с.
4. Голобуцький В. Запорозька Січ в останні часи свого існування. – Київ, 1961. – 415 с.
5. Голобуцький В. Запорозьке козацтво. – Київ, 1994. – 539 с.
6. Гуржій О. І., Чухліб Т. В. Гетьманська Україна [Україна крізь віки. Т.8]. – Київ, 1999. – 304 с.
7. Історія України в особах: Козаччина/ Упорядник В. М. Горобець. – Київ, 2000. – 300 с.
8. Історія українського козацтва. Нариси у 2-х томах. – Київ, 2005-2006. – Т.1-2.
9. Леп'явко С. Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні – Чернігів, 1996. – 287 с.
10. Смолій В. А., Степанков В. С. Українська національна революція XVII ст. (1648-1676 рр.) [Україна крізь віки. Т.7]. – Київ, 1999. – 351 с.
11. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. В 3-х т. – Львів, 1990-1991. – Т.1-3.
12. Чорноморська мнувшина: Записки Відділу історії козацтва на півдні України НДІК ІУ НАН України. – Вип. 1-13. – Одеса, 2006-2018.

Допоміжна

До змістового модуля 1:

1. Апанович О. Чортотлицька Запорозька Січ. – Київ, 1998. – 80 с.
2. Брехуненко В. Стосунки українського козацтва з Доном у XVI – середині XVII ст. – Київ; Запоріжжя, 1998. – 336 с.
3. Гурбик А. О. Виникнення Запорозької Січі (хронологічний та географічний аспекти проблеми) // Український історичний журнал. – 1999. – № 6. – С. 3-17.
4. Козацькі Січі: Нариси з історії українського козацтва XVI – XVIII ст. – Київ; Запоріжжя, 1998. – 252 с.
5. Німчук В. Походження та історія назви "Січ". – Запоріжжя, 1999. – 84 с.
6. Сас П. М. Петро Конашевич-Сагайдачний: молоді роки. – Київ, 2006. – 287 с.
7. Українське козацтво. Мала енциклопедія. – Київ, Запоріжжя, 2002. – 567 с.
8. Щербак В. Українське козацтво: формування соціального стану. Друга половина XV – середина XVII ст. – Київ, 2000. – 300 с.

До змістового модуля 2:

1. "Amsterdam" за 1708 р.: український слід на сторінках франкомовного періодичного видання // Історія України в книжкових пам'ятках кінця XVII – XVIII ст. З колекції Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова. Зб.наук.пр. – Одеса: ОНУ, 2015. – 415 с.
2. Археологія доби українського козацтва. XVI – XVIII ст. – Київ, 1997. – 216 с.
3. Балашок В. Обряди ініціацій українців та давніх слов'ян: посвячення в запорожці. – Львів; Нью-Йорк,

1998. – 222 с.
4. Гуржій О. Українська козацька держава в другій половині XVII – XVIII ст.: кордони, населення, право. – Київ, 1996. – 327 с.
 5. Котляр М. Ф., Смолій В. А. Історія в життєписах. – Київ, 1994. – 327 с.
 6. Кривошея В. Генеалогія українського козацтва. Нариси історії козацьких полків. – Київ, 2002. – 396 с.
 7. Мицик Ю. Отаман Іван Сірко. – Запоріжжя, 2000. – 44 с.
 8. Наливайко Д. С. Козацька християнська республіка: Запорозька Січ у західноєвропейських літературних пам'ятках. – Київ, 1992. – 500 с.
 9. Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст.: політика, ідеологія, військово мистецтво / Відп. ред. В.А.Смолій. – Київ 1998. – 319 с.
 10. Полководці Війська Запорозького. Історичні портрети. – Київ, 1998-2002. – Кн.1-2.
 11. Русина О., Горобець В., Чухліб Т. Незнайома Кліо. Українська історія в таємницях і курйозах XV – XVIII ст. – Київ, 2002. – 311 с.
 12. Сас П. М. Політична культура запорозького козацтва (кінець XVI – початок XVII ст.: Автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01/ Інститут історії України НАН України. – Київ, 1998. – 34 с.
 13. Свешников І. К. Битва під Берестечком. – Львів, 1992. – 304 с.
 14. Серeda О. Османсько-українське степове порубіжжя в османсько-турецьких джерелах XVIII ст. [= XVIII. Yüzyıl Osmanlı Belgeleri Işığında Osmanlı-Ukrayna Buzkır Serhatti]. Oleksandr Sereda. – Одеса 2015. – 312 с.

15. Скальковський А. Історія Нової Січі або останнього Коша Запорозького. – Дніпропетровськ, 1994. – 678 с.
16. Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький (Соціально-політичний портрет). – Київ, 1993. – 503 с.
17. Чухліб Т. Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648-1714 рр. – Київ; Нью-Йорк, 2003. – 518 с.
18. Чухліб Т. Секрети українського полівасалітету. Хмельницький–Дорошенко–Мазепа / НАН України. Інститут історії України; Науково-дослідний інститут козацтва. – Київ, 2011. – 327 с.
19. Чухліб Т. Козаки і татари. Українсько-кримські союзи 1500-1700-х років / Відп. ред. В. Смолій. – Київ, 2017. – 274 с.
20. Чухліб Т. В. Козаки та яничари. Україна у християнсько-мусульманських війнах 1500-1700 рр. – Київ, 2010. – 435 с.
21. Федорук Я. О. Віленський договір 1656 року: східноєвропейська криза і Україна у середині XVII ст. / Я. О. Федорук. – Київ, 2011. – 623 с.

До змістового модуля 3:

1. Бачинська О. Дунайське козацьке військо. 1828-1868 рр. – Одеса, 1998. – 232 с.
2. Бачинська О. Козацтво в “післякозацьку добу” української історії (кінець XVIII – XIX ст.). – Одеса, 2009. – 251 с.
3. Бачинська О. А., Чухліб Т. В. Історія козацтва після зруйнування Запорозької Січі (1775 – 1905). – Київ, 2016. – 464 с.: іл.
4. Бойко А. В. Запорозький зимівник останньої чверті XVIII століття. – Запоріжжя, 1995. – 56 с.
5. Голобуцький В. О. Чорноморське козацтво за Бугом (До питання про соціально-економічний розвиток Степової

- України) // Наукові записки інституту історії АН України. – Київ, 1952. – Т. 4. – С. 133–157.
6. Гончарук Т.Г. Григорій Потьомкін – гетьман українського козацтва. – Одеса, 2002. – 141 с.
 7. Дорошенко О. Рід Скаржинських в історії Південної України (середина XVIII – початок XX ст.). – Миколаїв, 2011. – 165 с.: іл. (“Чорноморська минувшина” презентує: Число 8).
 8. Історія Запорозької Січі. – Київ, 2015. – 350 с.
 9. Кушнір В. Українці за Дунаєм. – Одеса, 2002. – 167 с.
 10. Лашенко К. Г. Географія, природне середовище Вольностей Війська запорозького, та природокористування Запорозьких козаків (1734-1775): Автореф. дис.... канд. іст. наук: 07.00.06/ Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Київ, 2002. – 18 с.
 11. Маленко Л. Азовське козацьке військо. – Запоріжжя, 2000. – 467 с.
 12. Невичерпні джерела пам'яті: Зб. наук. статей, матеріалів і републікацій. Т. II: Задунайська Січ. – Одеса, 1998. – С. 352-366.
 13. Невичерпні джерела пам'яті: Серія зб. наук. статей, матеріалів і републікацій. Т. III. Хаджибей – Одеса та українське козацтво (1415 –1797 рр.). – Одеса, 1999. – 400 с.
 14. Одеса козацька. Наукові нариси. – Одеса, 2000. – 162 с.
 15. Шиян Р. Козацтво Південної України в останній чверті XVIII ст. – Запоріжжя, 1998. – 74 с.

Художня література:

1. Ле І. Наливайко. – Київ, 1957. – 163 с.
2. Загребельний П. Я. Богдан. – Київ, 1983. – 285 с.
3. Іваничук Р. Журавлиний крик. – Харків, 2006. – 282 с.
4. Костенко Л. Маруся Чурай. – Київ, 2018. – 224 с.
5. Костенко Л. Берестечко. – Київ, 2010. – 232 с.
6. Іваничук Р. Мальви; Орда: романи. – Київ, 2002. – 415 с.
7. Качура Я. Іван Богун : історична повість. – Київ, 1954. – 123 с.
8. Загребельний П. Роксолана. – Київ, 1983. – 583 с.
9. Франко І. Наливайко в мідянім биці. Причинок до історії легенди. – Львів, 1906. – 15 с. [електронний ресурс] – Ресурс доступу:
http://chtyvo.org.ua/authors/Franko/Nalyvaiko_v_midianim_byts_i_Prychynok_do_istorii_lehendy/
10. Мордовець Д. Сагайдачний. Повісті та роман. – Львів, 1989. – 302 с.
11. Лепкий Б.С. З-під Полтави до Бендер. – Київ, 1992. – 284 с.
12. Тулуб З. Людолови. – Київ, 1988. – Т.1-2.

Інформаційні ресурси

1. Видання з історії козацтва// Ресурс доступу:
<http://www.history.org.ua>
2. Видання з історії козацтва//Ресурс доступу:
<http://www.nbu.gov.ua/>
3. Видання з історії козацтва// Ресурс доступу:
<http://www.cossackdom.com/book/bookazov.htm>

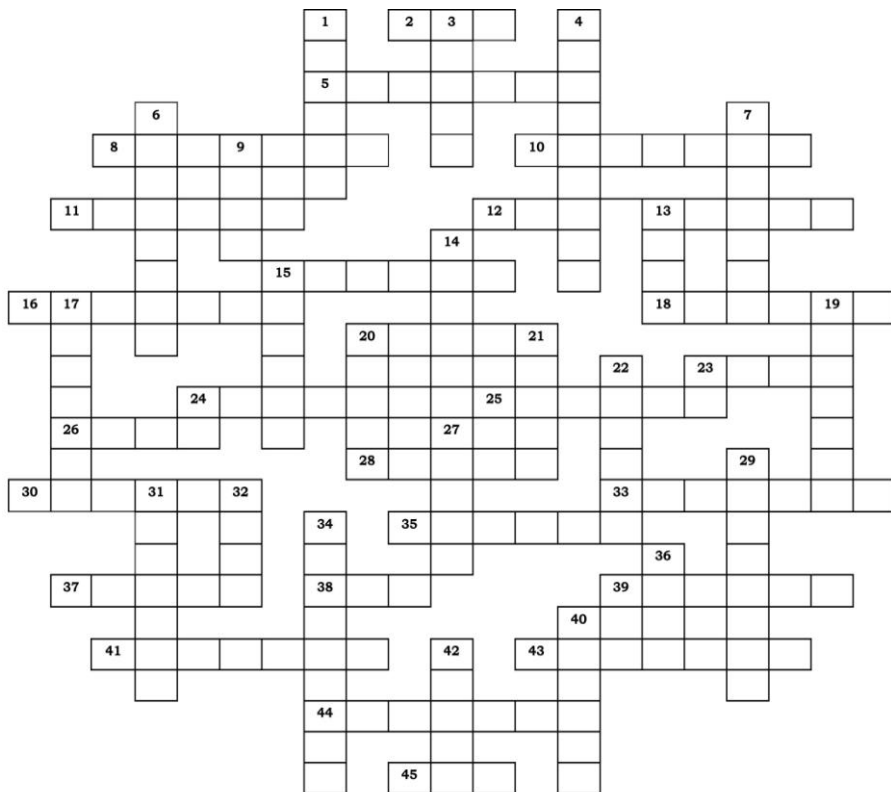
Додатки
Перелік письмових завдань
(для поточного змістового модуля 3)

Додаток А

1. Пропонується на вибір: розгадати один із запропонованих кросвордів (додаються) або скласти кросворд самостійно з тематики спецкурсу (розгадати або скласти не менше 30 пунктів)

2. Скласти тестові завдання до спецкурсу.

КРОСВОРД №1

По горизонталі: 2. Абревіатура козацького війська, що було створено на території Південної Бессарабії у 1828 р. 5. Гетьман України 1727-1734 рр. 8. Прізвище одного з активних учасників вільнокозацького руху на Звенигородщині, якого називали ще «дід» через похилий вік. 10. Один з перших отаманів вільнокозацького руху в Звенигородському повіті на Київщині. 11. Брацлавський полковник в 1664 р., наказний гетьман, з роду якого походив видатний український і російський письменник XIX ст. 12. Абревіатура козацького війська, що було сформовано на території Правобережної України у 1812 р. 13. Українська молодіжна скаутська організація Галичини 1912 р., в основу якої було покладено уявлення про козаків-розвідників, діяльність її відновлена в Україні у 1989 р. 15. Гетьман України 1687-1709 рр. 16. Місто в Османській імперії, на узбережжі Босфорської затоки, на яке здійснили низку походів запорозькі козаки в першій третині XVII ст. 17. Військовий підрозділ для охорони важливих об'єктів і відання військових почестей або від військової служби, що передбачає надійну охорону та захист воєнних і державних об'єктів, що несли в козацьких військах XIX ст. 20. Кошовий отаман Чорноморського козацького війська у 1788 р. 23. Один з керівників козацького повстання 1638 р., гетьман. 24. Кошовий отаман задунайських козаків у 1806-1807 рр. 25. Вища виборна керівна посада на Січі, поєднувала функції виконавчої й поліцейсько-наглядової влади. 26. Мешканці слобід, православні сімейні люди некозацького стану, які жили на території Задунайської Січі та підлягали її юрисдикції або село, що входило до її складу. 28. Одне з міст Османської імперії, яке взяли у 1616 р. козаки на чолі з гетьманом П.Сагайдачним. 30. Місто-фортеця на березі Дніпровського лиману, яку протягом XVI – XVIII ст. неодноразово штурмували українські козаки, інша назва

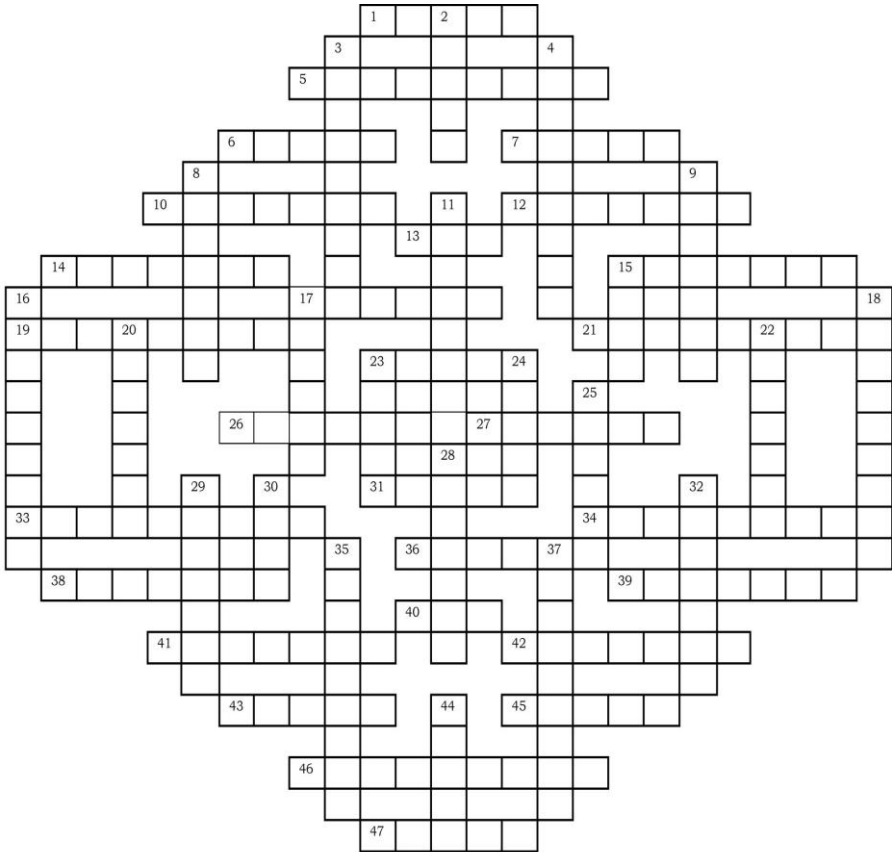
Кара-Кермен, Ачі-Кале. 31. Елемент форми – зігнуті навпіл тасьми із китицею на кінці, що носились на рукоятці в козацьких військах XIX ст. 35. Кошовий отаман Чорноморського козацького війська у 1788–1797 рр. 37. Кошовий отаман Запорозької Січі у 90-х рр. XVIII ст. 38. Велика рибальська сітка, невід, яку використовували запорозькі козаки для промислового лову рибу. 39. Наказний отаман Катеринославського козацького війська. 41. Малоросійський генерал-губернатор, який брав активну участь у формуванні Малоросійських кінно-козацьких полів. 43. Один з центрів задунайських козаків, де у 1795 р. знаходилась Січ. 44. Генеральний писар Генеральної ради вільного козацтва. 45. Старший (гетьман) українського козацтва у 1578 р.

По вертикалі: 1. Місто, тепер районний центр Тернопільської області, яке стало ареною важливих історичних подій в середині XVII ст., у 1994 р. в місті створено Державний історико-архітектурний заповідник. 3. Скорочено ім'я кошового отамана Гордієнка. 4. Різнокольорове обшиття по краях форми в козацьких військах XIX ст. 6. Наказний отаман Дунайського (Новоросійського) козацького війська у 1855-1868 рр. 7. Воїн важкої кавалерії у XVIII – XIX ст. 9. Міжнародний аеропорт м. Парижа (Франція), названий на честь сина гетьмана Пилипа Орлика. 13. Основне тактичне з'єднання у козацькому війську у XVI – XVIII ст., а з другої половини XVII ст. ще й адміністративно-територіальна одиниця. 14. Немилість від російських імператорів, в яку попали окремі українські діячі. 15. Гетьман Українського козацтва у 1992–1998 рр. 17. Державний і політичний діяч XVII ст., прихильник політичних планів Б. Хмельницького, один з авторів проекту Гадяцького договору 1658 р. 19. Звання молодших командирів в козацьких військах XIX ст. 21. Ім'я кошового отамана Задунайської Січі, який перевів частину козаків до Російської

імперії у 1828 р. 22. Міра рідини, яка була розповсюджена у козаків і дорівнювалась приблизно 1 л. 27. Перша частина назви військовослужбовців молодшого командного складу в кавалерії та козацьких військах Російської імперії у XIX ст. 29. Розвідники, козаки-піхотинці Чорноморського (Кубанського) війська. 31. Наказний отаман Бузького козацького війська у 1803– рр. 32. Український антрополог, етнограф і фольклорист, який досліджував історію задунайських козаків, автор робіт “Задунайська Січ за місцевими спогадами та оповіданнями”, “Українське рибальство в Добруджі”. 34. Російський державний і військовий діяч, граф, князь Таврійський, генерал-фельдмаршал, “Великий гетьман Чорноморського війська” 1790 р. 36. Скорочене ім'я Папи Римського, який у 1593 р., запропонував запорозьким козакам приєднатися до “Ліги християнської міліції”. 40. Саркастичне прізвисько, яким називав Б. Хмельницький, одного з командувачів польського війська у 1648 р., відомого своєю розніженістю і ледачістю. 42. Молодий вихованець, зброєносець, помічник досвідченого козака.

Склала О. Бачинська

Кросворд №2

По горизонталі: 1. Кошовий отаман Запорозької Січі в 1740 р. 5. Наказний гетьман Лівобережної України в 1722–1724 рр. 6. Кошовий отаман Запорозької Січі в 1672 р. 7. Подільський, кальницький (вінницький) та паволоцький полковник. 10. Кошовий отаман Запорозької Січі у 1657-1658 рр. 12. Ім'я гетьмана реєстрових і запорозьких козаків у 1599, 1601 рр. 13. Кошовий отаман Олешківської Січі в 1725 р. 14. Запорозький кошовий отаман у 1668-1669 рр. 15. Реєстровий козацький гетьман

у 1632-1633 рр. 17. Рід козака Мглинської сотні, що згадується в книзі “Малоросійський гербовник”. 19. Корсунський полковник у 1658 р. 21. Один з керівників козацьких війн кінця XVI ст. 23. Кошовий отаман Запорозької Січі в 60-70-х рр. XVII ст. 26. Гетьман нереєстрових козаків, під керівництвом якого була взята фортеця Кодак у 1635 р. 27. Гетьман Лівобережної України в 1687-1709 рр. 31. Запорозький полковник, посол до Москви у 1670 р. 33. Переяславський полковник, гетьман реєстрового війська у 1637 р. 34. Кошовий отаман Чорноморського козацького війська у 1797 р. 36. Козацький гетьман у 1593-1596 рр. з перервами, один з керівників козацьких війн кінця XVI ст. 38. Керівник реєстрових козаків у 90-х рр. XVI ст. 39. Гетьман Лівобережної України у 1727-1734 рр. 40. Один з ватажків козацького повстання 1637 р. 41. Кошовий отаман Нової Запорозької Січі в 1753-1763 рр. 42. Одне з прізвищ кошового отамана Запорозької Січі 1702–1728 рр. (з перервами). 43. Військовий осавул Лівобережної України в 1710 р., що присвятив себе служінню Богові. 45. Брацлавський полковник у 1649–1651 рр. 46. Кошовий отаман Запорозької Січі у 1710 р. 47. Полтавський полковник у 1696 –1708 рр.

По вертикалі: 2. Кошовий отаман Запорозької Січі в 1693-1694 рр. 3. Чернігівський полковник 1651–1654 рр., наказний гетьман Задніпров'я у 1652 р. 4. Гетьман запорозького козацтва у 1620–1621 рр. 8. Чорноморський старшина, військовий отаман Чорноморського козацького війська у 1819 р. 9. Кошовий отаман Дунавецької Січі, що у 1828 р. перейшов на бік Російської імперії. 11. Старшинський козацький рід, з якого походив полтавський полковник 1648-1658 рр. 15. Сучасний український поет, громадський і політичний діяч, що є автором поеми

“Шабля Богдана Хмельницького”. 16. Гетьман реєстрового війська у 1636 р. 17. Брацлавський полковник в 1664 р., наказний гетьман правобережного козацтва у 1675 р., з роду якого походив видатний український і російський письменник XIX ст. 18. Перша частина прізвища видатного політичного діяча, гетьмана Війська Запорозького в перше двадцятиліття XVII ст. (з перервами). 20. Чорноморський полковник, якій одержав золоту медаль за подвиги під Очаковом у 1788 р. 22. Козацький ватажок, що здійснював напади на турецькі і татарські каравани і купців, які їхали до Кочубієва (Хаджибея) в 1545 р. 23. Наказний гетьман Лівобережної України в 1660-1663 рр. 24. Сотник, що претендував на гетьманство Правобережної України в 1665 р. 25. Кошовий отаман Чорноморського козацького війська в 1788-1797 рр. 28. Генеральний обозний Лівобережної України в 1728-1749 рр. 29. Генеральний суддя Лівобережної України в 1689-1708 рр. 30. Переяславський полковник у 1692 р. 32. Генеральний обозний в 1657 р. 35. Гетьман нереєстрового козацтва у 1630 р. 37. Гетьман Правобережної України в 1665-1676 рр. 44. Генеральний писар Лівобережної України в 1706 – 1709 рр., гетьман з 1710 р. у вигнанні.

Склала О. Бачинська

**Перелік контрольних завдань для поточного
змістового модуля 3:**

Контрольні завдання 1

1. Коли було видано «Ординацію війська Запорозького Реєстрового»: а) 1856 р.; б) 1638 р.; в) 1709 р.
2. У які роки була заснована Запорозька Січ: а) 40-ві рр. XVI ст.; б) середина 50-х рр. XVI ст.; в) 90-ті рр. ХУ ст.
3. Коли було зруйновано фортецю Кодак? а) 1600 р.; б) 1630 р.; в) 1635 р.; г) 1637 р.
4. «Тріангула» - у запорозьких козаків-це: а) математична формула; б) засіб ведення військових дій; в) корабель.
5. Про якого козацького гетьмана йдеться у творі Т. Шевченка «Тарасова ніч»: а) Тараса Бульбу; б) Тараса Чупринку; в) Тараса Федоровича.
6. Напишіть промову від імені отамана П. Калнишевського, де він відмовляє козаків від бою з російськими військами під час ліквідації Запорозької Нової Січі.

Контрольні завдання 2

1. Про яку організацію і хто з керівників радянської армії сказав наступне: «.....Револьюційна російська армія пройшла Україну, змітаючи на своєму шляху все, що мало ознаки буржуазно-шовіністичного сепаратизму. На Україні зустріли ми оригінальну організацію буржуазної самооборони.... Ця організація не тільки не допустила нашої влади в повіт, а навпаки, сама перейшла до наступу і цим заподіяла чимало шкоди нашим військам. Мені дуже шкода, що мені не довелось зруйнувати це гніздо, потопити в калюжах крові тих, що посміли підняти руку на червону армію»: а) Вільне козацтво, М. Муравйов; б) Вільне козацтво, В. Антонов-Овсеєнко; в) Гайдамацький Кіш Слобідської України під командуванням С.Петлюри, В. Антонов-

- Овсієнко; г) Повстанську армію Н.Махно, М. Муравйов.
2. В яких козаків задунайці відвоювали селище, де створили головний центр Дунавецької Січі: а) донських; б) некрасівських; в) чорноморських; г) азовських.
 3. Драбант – це: а) назва зброї; б) козацький підрозділ; в) казенна обслуга офіцерів; г) тип аксельбантів.
 4. В які частини армії перетворювали козаків Бузького та Українського військ після їх ліквідації: а) кірасирів; б) уланів; в) гусар; г) ландміліцію.
 5. Коли було офіційно зареєстровано організацію “Українське козацтво”: а) 14 жовтня 1990 р.; б) 14 жовтня 1991 р.; в) 14 жовтня 1992 р.; г) 14 жовтня 1993 р.
 6. Опишіть заходи, що мав здійснити задунайський козак, який з товаришами вирішив перейти з Січі на бік Російської імперії.

Контрольні завдання 3

1. Коли було видано маніфест Катерини II про скасування Запорозької Січі: а) червень 1775 р.; б) серпень 1775 р.; в) вересень 1775 р.
2. Запорозьку Січ розгромив у 1709 р.: а) генерал П. Текелій; б) полковник Яковлєв; в) царь Петро I.
3. Хто керував козацькими загонами у Хотинській війні: а) П. Сагайдачний; б) М.Жмайло; в) Г.Лобода.
4. Розмістіть в хронологічному порядку і відповідності: а) 1615 р. – Кафа; б) 1606 р. – Варна; в) 1616 р. – Константинополь; г) 1608 р. – Синоп; д) 1614 р. – Перекоп.
5. Яку назву у польській геральдиці має символ на родовому гербі Богдана Хмельницького? а) Курч; б) Абданк; в) Шалава; г) П'ятирог.
6. Визначте основні правила життя козаків у Задунайській Січі.

Контрольні завдання 4

1. На якій території розпочалась організація вільнокозацького руху: а) Волині; б) Звенигородщині; в) Черкащині; г) Катеринославщині.
2. Яка організація і де видавала періодичне видання “Український козак”:
а) Українське національне козацьке товариство;
б) Вільне козацтво; в) Червоне козацтво; г) Німеччина;
д) США; е) Україна.
3. В яких війнах брало участь Азовське козацьке військо:
а) російсько-турецькій війні 1787-1791 рр.; б) війні з Наполеоном 1812 р.; в) російсько-турецькій війні 1828-1829 рр.; г) Кримській війні 1853-1856 рр.
4. Коли було сформовано Військо вірних козаків:
а) 1783 р.; б) 1788 р.; в) 1792 р.; г) 1828 р.
5. Яке місто заснували бузькі козаки і яке тепер є районним центром Миколаївської області:
а) Первомайськ; б) Вознесенськ; в) Нова Одеса;
г) Криве Озеро.
6. Напишіть заклик-агітацію вступати до лав Чорноморського козацького війська.

Контрольні завдання 5

1. Про якого козацького гетьмана йдеться у творі Т. Шевченка «Тарасова ніч»: а) Тараса Бульбу; б) Тараса Чупринку; в) Тараса Федоровича.
2. Чи вірно, що Азовське козацьке військо є останнім на півдні України: а) вірно; б) невірно.
3. Коли було створено перший реєстр: а) 1572 р.; б) 1578 р.; в) 1582 р.
4. У які роки була заснована Запорозька Січ: а) 40-ві рр. XVI ст.; б) середина 50-х рр. XVI ст.; в) 90-ті рр. XV ст.

5. Хто керував козацькими загонами у Хотинській війні:
а) П. Сагайдачний; б) М. Жмайло; в) Г. Лобода.
6. Обґрунтуйте від імені усть-дунайських козаків необхідність відновити на території Південної Бессарабії козацьке військо.

Контрольні завдання 6

1. Хто з українських гетьманів найбільш сприяв поверненню запорозьких козаків до Росії у 1734 р.:
а) П. Полуботок; б) К. Розумовський; в) Д. Апостол.
2. Ким було зруйновано фортецю Кодак? а) Я. Бородавка;
б) Т. Трясило; в) І.Сулима.
3. «Курінь» – це: а) військова одиниця; б) помешкання козаків на Січі; в) територія.
4. Хронологічні межі існування Нової Січі: а) 1788 –1792 рр.; б) 1709 – 1734 рр.; в) 1734 – 1775 рр.
5. «Паланка» у запорозьких козаків – це: а) бойова одиниця; б) територіальна одиниця; в) адміністративна посада.
6. Наведіть аргументи від імені російського уряду, щоб заохотити задунайців перейти з Османської імперії.

Контрольні завдання 7

1. Коли Українське козацтво стало Міжнародною організацією: а) після включення до його складу осередків Українського Вільного козацтва за кордоном 1996 р.; б) після підписання угоди про співпрацю з Мальтійським орденом 2001 р.; в) після підписання Меморандуму про дружбу і співробітництво з представниками Російського козацтва 2003 р.
2. Коли і ким було сформоване Оттоманське козацьке військо: а) кінець XVIII ст., М.Чайковський; б) перша

- половина XIX ст., Садик паша; в) друга половина XIX ст., М.Чайковський; г) кінець XVIII ст., Мехмед паша.
3. До складу якого козацького війська увійшов Нововербований полк: а) Бузького; б) Азовського; в) Катеринославського; г) Усть-Дунайського Буджацького.
 4. Коли було сформовано найбільшу кількість Малоросійських кінно-козацьких полків: а) під час війни з Наполеоном; б) під час придушення польського національного руху у 1830-1831 рр.; в) під час Кримської війни 1853-1856 рр.; г) під час придушення польського національного руху у 1863-1864 рр.
 5. Після ліквідації Азовського і Новоросійського козацьких військ козаки переходили в стан: а) кріпаків; б) селян-власників; в) рекрутів; г) державних селян.
 6. Складіть промову-підтримку Українській Центральній Раді від імені Вільного козацтва.

Контрольні завдання 8

1. Хто здійснив перехід Задунайської Січі в межі Російської імперії: а) П. Калнишевський; б) Й. Гладкий; в) К. Гордієнко; г) І.Гангардт.
2. Хронологічні межі існування Нової Січі: а) 1788 – 1792 рр.; б) 1709 –1734 рр.; в) 1734 –1775 рр.; г) 1814 – 1828 рр.
3. На якій території оселили Дунайське козацьке військо: а) межиріччі Дунаю та Дністра; б) на Таманському півострові; в) межиріччі Інгулу, Єланця і Мертвоводу; г) межиріччі Дніпра та Південного Бугу.
4. Які козацькі звання відповідали “унтер-офіцерському”: а) фельдфебель, кондуктор; б) фельдфебель, взводний; в) вахмістр, урядник; г) фейерверкер, урядник.
5. Хто з українських гетьманів найбільш сприяв поверненню запорозьких козаків до Росії у 1734 р.:

- а) П. Подуботок; б) К. Розумовський; в) Д. Апостол;
г) П. Скоропадський.
6. Визначте заходи селянина-утікача, що хотів записатися до лав козацького війська.

Контрольні завдання 9

1. Хто вважається першим засновником Запорозької Січі:
а) П. Сагайдачний; б) І. Вишневецький;
в) П. Калнишевський.
2. Коли ми маємо першу згадку про українське козацтво:
а) 1492 р.; б) 1362-1363 рр.; в) 1489 р.
3. Коли було видано маніфест Катерини II про скасування Запорозької Січі: а) червень 1775 р.;
б) серпень 1775 р.; в) вересень 1775 р.
4. Під час якої російсько-турецької війни було сформоване Усть-Дунайське Буджацьке козацьке військо: а) 1787-1791 рр.; б) 1806-1812 рр.; в) 1853-1856 рр.
5. «Курінь» – це: а) військова одиниця; б) помешкання козаків на Січі; в) адміністративна посада.
6. Напишіть коротку промову з обґрунтуванням необхідності об'єднання усіх сучасних козацьких організацій України.

Контрольні завдання 10

1. Які з українських козацьких формувань були вперше сформовані спеціально для участі в війні з Наполеоном у 1812 р.: а) Малоросійські кінно-козацькі полки;
б) Українське військо; в) Бузьке військо;
г) Катеринославське військо.
2. Коли було остаточно ліквідовано Бузьке козацьке військо: а) 1796 р.; б) 1803 р.; в) 1816 р.; г) 1817 р.

3. Бойовий дух та здібності яких українських козацьких полків, що виявились під час війни з Наполеоном 1812 р. дуже високо оцінив відомий російський військових керівник і поет Д. Давидов: а) малоросійських; б) бузьких; в) українських; г) чорноморських.
4. Яку газету започаткували в Одесі для поширення, втому числі й ідей вільнокозацького руху: а) “Український козак”; б) “Гетьман”; в) “Рада”; г) “Рідний курінь”.
5. Яку назву має основний документ організації “Українське козацтво”: а) Положення; б) Інструкція; в) Універсал; г) Статут.
6. Напишіть коротку промову з обґрунтуванням необхідності об’єднання усіх сучасних козацьких організацій України.

Контрольні завдання 11

1. «Паланка» у запорозьких козаків – це: а) бойова одиниця; б) територіальна одиниця; в) адміністративна посада.
2. Коли, як про реальну суспільну силу заявило про себе українське козацтво: а) друга половина XIV ст.; б) друга половина XV ст.; в) перша половина XVI ст.
3. Під керівництвом якого кошового отамана запорожці приєдналися до гетьмана І. Мазепи: а) С. Палія; б) К. Гордієнка; в) П.Петрика.
4. Ким було зруйновано фортецю Кодак? а) Я.Бородавка; б) Т. Трясило; в) І. Сулима.
5. Хто здійснив перехід Задунайської Січі в межі Російської імперії: а) П. Калнишевський; б) Й. Гладкий; в) К. Гордієнко.

6. Опишіть заходи, що мав здійснити задунайський козак, який з товаришами вирішив перейти з Січі на бік Російської імперії.

Контрольні завдання 12

1. В якій історико-географічній області знаходилась Дунавецька Січ: а) Буджак; б) Бессарабія; в) Добруджа; г) Запорозжя.
2. Чому під час російсько-турецької війни 1787-1791 рр. чорноморським козакам пов'язували на праву руку білу хустку: а) щоб, довести вірність російському уряду; б) щоб, відрізнити їх від турецьких запорожців; в) щоб прикрасити одяг; г) щоб, перев'язувати рани.
3. “Дуки” – це: а) назва заможної верхівки козацтва; б) назва грошової одиниці; в) назва посади; г) назва злочинців.
4. Вільнокозацькі частини були переформовані у регулярні: а) вірно; б) невірно.
5. Хто очолював Українське козацтво протягом 1992–1998 рр.: а) І. Білас; б) В. Мулява; в) В. Ющенко.
6. Визначте основні правила життя козаків в Задунайській Січі.

Контрольні завдання 13

1. Чи вірно, що Азовське козацьке військо є останнім козацьким формуванням на Півдні України: а) вірно; б) невірно.
2. Хто з нащадків видатних козацьких родів став офіційним керівником Вільного козацтва: а) Ф.Лизогуб; б) Д.Дорошенко; в) П.Скоропадський; г) І.Мазепа.
3. На боці якого паші воювали задунайські козаки у російсько-турецьку війну 1806 – 1812 рр.:

- а) ізмаїльського; а) тульчинського; в) аккерманського; г) браїлівського.
4. Як називався документ, що регулював внутрішнє життя козацьких військ у ХІХ ст.: а) Статут; б) Положення; в) Правила; г) Кодекс.
 5. На якій території розселялось Чорноморське козацьке військо до 1792 р.: а) межиріччя Дніпра та Південного Бугу; б) межиріччя Південного Бугу і Дністра; в) межиріччя Дністра та Дунаю; г) на Таманському півострові.
 6. Напишіть коротку промову з обґрунтуванням необхідності об'єднання усіх сучасних козацьких організацій України.

Контрольні завдання 14

1. У Вільне козацтво можна було приймати жінок: а) вірно; б) невірно.
2. Розмістіть у відповідному порядку (звання регулярної армії – звання козацькі ХІХ ст.): а) підполковник; б) поручик; в) капітан; г) військовий старшина; д) осавул; е) сотник.
3. Що таке “харач”: а) податок на задунайців; б) звання кошового отамана задунайців; в) торговельний шлях; г) назва східної їжі.
4. Яку назву отримало спочатку Азовське козацьке військо: а) Окреме Запорозьке військо; б) Полк Вірних козаків; в) Дунайський полк; г) Полк задунайських козаків.
5. До якого козацького формування увійшли чугуївські козаки? а) Бузького; б) Азовського; в) Катеринославського; г) Усть-Дунайського Буджацького.

6. Напишіть промову від імені отамана П. Калнишевського, де він відмовляє козаків від бою з російськими військами під час ліквідації Запорозької Нової Січі.

Тестове завдання 15

1. Запорозька Райя – це: а) територія оселення одружених задунайських козаків; б) назва бойового підрозділу задунайців; в) назва одного з куренів.
2. Хто з відомих дослідників козацтва присвятив монографію Чорноморському козацькому війську: а) О.Апанович; б) В.Голобуцький; в) Д.Яворницький; г) М.Слабченко.
3. Розмістити козацькі війська в хронологічному порядку виникнення: а) Дунайське; б) Азовське; в) Бузьке; г) Катеринославське; д) Чорноморське.
4. Чи підлягала група “малоросійські козаки” рекрутським наборам: а) вірно; б) невірно.
5. На яку територію здійснила десантування експедиція Українського козацтва: а) Південний полюс; б) Північний полюс; в) Аляска; г) Місяць.
6. Опишіть заходи, що мав здійснити задунайський козак, який з товаришами вирішив перейти з Січі на бік Російської імперії.

Навчальне видання

Бачинська Олена Анатоліївна

**Історія українського козацтва
та його світових аналогів**

Методичні вказівки

до вибіркового (спеціального) курсу
для здобувачів першого освітнього рівня “бакалавр”,
спеціальності “032 – Історія та археологія”,
освітня програма “Історія України в світовому контексті”

За редакцією автора

Підп. до друку 10.07.2019. Формат 60x84/16.
Ум.-друк. арк. 2,56. Тираж 25. Зам. № 1948.

Видавець і виготовлювач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
Україна, 65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12
Тел. (048) 723-28-39. E-mail: druk@onu.edu.ua